

بسم الله الرحمن الرحيم

معاونت پژوهش مؤسسه آموزش عالی ائمه اطهار علیهم السلام

استفاده از هوش مصنوعی در پژوهش‌های اسلامی

۱. ابزارهای تخصصی هوش مصنوعی در پژوهش

در عصر جدید، پژوهشگر حرفه‌ای تنها به منابع سنتی بسنده نمی‌کند؛ بلکه با استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی، فرآیند جستجو، تحلیل، و نگارش را ارتقا می‌دهد. در این بخش، چند ابزار مهم و کاربردی معرفی می‌شود:

الف. ابزارهای تخصصی پژوهشی

۱. **Scholar GPT اسکالر جی پی تی**
دسترسی مستقیم به بیش از ۲۰۰ میلیون مقاله علمی از پایگاه‌های جهانی؛ مناسب برای جستجو، تحلیل و خلاصه‌سازی پژوهش‌ها.

۲. **Elicit و SciSpace, Consensus, Scholar AI**
هر یک از این ابزارها قابلیت‌هایی همچون استناددهی دقیق، استخراج نتایج از مقالات معتبر و مقایسه دیدگاه‌های پژوهشی را ارائه می‌دهند.

۳. **Deep Research دیپ ریسرچ**
قابلیتی درون ChatGPT برای تحلیل عمیق‌تر و چندمرحله‌ای متون پژوهشی.

۴. **Perplexity پرپلکسیتی**
ابزار ترکیبی بین موتور جستجوی علمی و چت‌بات پژوهشی؛ با قابلیت پرامپت‌پذیری، حافظه‌ی گفتگو و استناددهی مستقیم.

۵. **Projects پایگاه دانشی شخصی**
در ChatGPT، کاربران می‌توانند مجموعه فایل‌ها و منابع خود را بارگذاری کنند تا مدل تنها بر اساس آن‌ها پاسخ دهد. کاربردی برای مطالعات متمرکز و تخصصی.

۶. **Notebook LM نت‌بوک ال‌ام**
ابزار نت‌برداری هوشمند از Google که می‌تواند یادداشت‌های پژوهشگر را تحلیل، طبقه‌بندی و خلاصه‌سازی کند.

ب. ضرورت تنوع ابزارها

هیچ ابزار واحدی تمام نیازهای پژوهش را برآورده نمی‌کند. استفاده از ترکیب ابزارها باعث می‌شود پژوهشگر بتواند از قابلیت‌های تحلیلی، زبانی و استنادی مختلف بهره‌مند شود.

۲. چالش‌ها، محدودیت‌ها و اصول اخلاقی در پژوهش با هوش مصنوعی

استفاده از هوش مصنوعی در پژوهش، به‌ویژه در حوزه‌ی علوم اسلامی، باید با دقت و احتیاط همراه باشد.

الف. چالش‌های داده‌ای

۱. محدودیت زبان‌های فارسی و عربی:
اغلب پایگاه‌های داده جهانی، مقالات فارسی یا عربی را ایندکس نکرده‌اند. بنابراین، مدل‌های زبانی دسترسی محدودی به این منابع دارند.
۲. بسته بودن منابع داخلی:
دیتابیس‌های ایرانی مانند نورمگز و نورلایب هنوز برای ربات‌های هوش مصنوعی باز نیستند؛ لذا این مدل‌ها نمی‌توانند محتوای آن‌ها را مستقیماً بخوانند یا تحلیل کنند.

ب. دقت متنی در مواجهه با متون مقدس

۱. حفظ امانت در نقل متون دینی:
در پژوهش‌های دینی، حتی حذف یا جایگزینی یک واژه می‌تواند معنای متن را تغییر دهد؛ بنابراین متن قرآن یا حدیث باید عیناً نقل شود.
۲. مشکل روان‌سازی خودکار:
چت‌بات‌ها از جمله GPT گاهی در مرحله‌ی نهایی تولید متن برای روان‌سازی، واژگان را تغییر می‌دهند؛ در مواجهه با متون مقدس باید این قابلیت کنترل یا حذف شود.

ج. مسئله‌ی استناد و منبع‌یابی

۱. پاسخ‌های هوش مصنوعی بر اساس «دانش مدل» است، نه استناد مستقیم.
۲. برای استناد دقیق باید:
 - از ابزارهایی استفاده شود که منبع را نمایش می‌دهند مثل Perplexity یا ScholarGPT.
 - یا فایل منبع PDF، کتاب یا مقاله به‌صورت مستقیم در پایگاه دانشی بارگذاری شود.

۳. مسیرهای سه‌گانه پژوهش با هوش مصنوعی

پژوهشگر موفق در عصر هوش مصنوعی باید سه مسیر زیر را هم‌زمان بشناسد و طی کند:

۱. سواد پژوهش در هوش مصنوعی:

شامل آشنایی با مبانی پژوهش، اصول اخلاقی، محدودیت‌ها و سواد داده‌ای است.

۲. کاربست چت‌بات‌های عمومی مانند Claude ، Gemini ، ChatGPT :

هدف در این مسیر، یادگیری شیوه‌ی طراحی پرامپت و کنترل دقیق خروجی‌هاست؛ همان‌گونه که استادان از آن با تعبیر «سوار شدن بر اسب تندرو» یاد می‌کنند.

۳. استفاده از ابزارهای تخصصی پژوهشی:

شامل ابزارهایی مانند Perplexity ، ScholarGPT ، SciSpace و Elicit است که به‌صورت هدفمند برای پژوهش طراحی شده‌اند.

۴. مهندسی پرامپت Prompt Engineering

الف. تعریف و اهمیت

پرامپت‌نویسی هنر و علم کنترل دقیق رفتار هوش مصنوعی است.

- اگر پرامپت مبهم باشد، پاسخ نیز کلی و غیرقابل استناد خواهد بود.
- پرامپت باید هم طراحی مهندسی داشته باشد و هم ظرافت زبانی.
- پیش‌نیاز استفاده مؤثر از هوش مصنوعی، تسلط بر موضوع علمی و مهارت پرامپت‌نویسی است.

ب. انواع پرامپت‌ها

۱. توضیحی و پرسشی: برای پرسش‌های مفهومی و توضیحی ساده.
۲. چندمرحله‌ای: برای پژوهش‌های عمیق که نیاز به تعامل و بازیابی چندباره دارد.
۳. باز و خلاق: برای ایده‌پردازی و طوفان فکری.
۴. قالب‌بندی‌شده: برای درخواست خروجی در ساختار مشخص مثلاً مقاله، جدول، یا JSON.

۵. عناصر شش‌گانه‌ی پرامپت مؤثر

یک پرامپت کامل معمولاً از شش عنصر تشکیل می‌شود:

۱. موضوع اصلی: محور یا حوزه‌ی علمی مورد بحث.
۲. دستورالعمل: بیان روشن اینکه مدل دقیقاً چه کاری انجام دهد.
۳. جزئیات و محدودده: مشخص‌سازی حدود موضوع.

۴. قالب خروجی: تعیین شکل نهایی پاسخ مقاله، فهرست، خلاصه و ...
۵. سطح تخصصی: تعیین سطح علمی متن عمومی، دانشگاهی، تخصصی .
۶. شرایط اضافی: شامل لحن، زبان، زمان، منابع و سایر محدودیت ها.

جمع بندی

هوش مصنوعی نه جایگزین پژوهشگر، بلکه یار پژوهشگر هوشمند است. آن که به ابزارها، اخلاق پژوهش و هنر پرآمپت نویسی مسلط شود، می تواند از ظرفیت این فناوری برای تولید علم، تسریع پژوهش و ارتقای دقت علمی بهره گیرد. به ویژه در حوزه ی علوم انسانی و اسلامی که نیازمند تحلیل های عمیق و امانت دارانه است.